

LIBRIS

We know
books

Colecția Academică. Seria Istorie

Lector: Nicoleta Arsenie
Corector: Alina Ionescu
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Coperta: Florin Afloarei

Editura IDEEA EUROPEANĂ
O.P. 22, C.P. 113, București, 014780
Tel./Fax.: 021-2125692; Tel.: 021-3106618
Comenzi carte prin poștă:
Tel.: 021-2125692
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

© Editura Ideea Europeană

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POP, IOAN-AUREL

Istoria României moderne / Ioan-Aurel Pop. - București :
Idea Europeană, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-630-333-036-5

94

IOAN-AUREL POP

Istoria României moderne

Ediția a II-a

IDEEA
EUROPEANĂ
București, 2024

12. Giurescu, Constantin C., *Istoria Românilor*, 3 vol., București, 1935-1946.
13. Giurescu, Dinu C., *Illustrated History of Romanian People*, Bucharest, 1981.
14. Hitchins, Keith, *Rumania (1866-1947)*, Oxford, 1994.
15. Hitchins, Keith, *The Romanians (1774-1866)*, Oxford, 1996.
16. Iorga, Nicolae, *Histoire des Romains et de la romanité orientale*, 10 vol., Bucarest, 1937-1945.
17. Iorga, Nicolae, *Histoire des Roumains de Transylvanie et Hongrie*, 2 vol., Bucarest, 1940.
18. *Istoria Românilor* (tratat), Academia Română, 9 vol., București, 2001-2008.
19. Oțetea, Andrei (ed.), *The History of the Romanian People*, New York, 1974; London, 1985.
20. Pop, Ioan-Aurel, Ioan Bolovan (coord.), *Istoria ilustrată a României*, București-Chișinău-Cluj, 2009.
21. *Romania. Foreign Sources on the Romanians*, Bucharest, 1992.
22. Scurtu Ion (coord.), *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1998.
23. Seton-Watson, R.W., *A History of the Romanians from Roman Time to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934; Hamdon, 1963.
24. Treptow, Kurt W. (ed.), *A History of Romania*, 3rd ed., Iași, 1997.
25. Xenopol, A. D., *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, 2 vol., Paris, 1896.
26. Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediția a 3-a, 14 vol., București, 1925-1930.

Cuprins

Argument.....	5
1. Preambul	8
2. Epoca Luminilor (secolul al XVIII-lea) sau „Prin cultură la libertate”	22
2.1. Noi regimuri politice: habsburgic și fanariot ...	22
2.2. Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei	25
2.3. Reformismul austriac și fanariot.....	29
2.4. Conflictele din jurul „Chestiunii Orientale”.....	32
2.5. Lupta de emancipare națională.....	34
3. Reformă și revoluție – prima jumătate a secolului al XIX-lea	60
3.1. Aspecte generale.....	60
3.2. Regulamentele Organice	62
3.3. Regimul absolutist habsburgic în Transilvania și Bucovina	65
3.4. Basarabia sub ruși	68
3.5. Dobrogea sub turci	69
3.6. Revoluția română de la 1848-1849.....	70
4. Unitatea națională sau făurirea României moderne	84
4.1. Unirea de la 1859 – temeiul Marii Uniri	86
4.2. Domnia lui Alexandru Ioan I (1859-1866)	92

4.3. Domnia lui Carol I (1866-1914); proclamarea și recunoașterea independenței absolute și unirea Dobrogei cu România; transformarea României în regat.....	98
4.4. De la independență la „unirea cea mare” (1878-1918)	109
4.5. Primul Război Mondial	122
4.6. „Unirea cea mare”	131
5. România interbelică.....	162
5.1. Administrație, economie și societate.....	163
5.2. Politica internă	168
5.3. Politica externă.....	178
6. România și Al Doilea Război Mondial (1940-1945).....	190
7. Spre totalitarismul comunist (1944-1947).....	201
8. „Pe drumul construcției socialismului...” (1948-1989).....	208
9. Noua libertate: speranțe, visuri, dezamăgiri, certitudini... ..	233
Bibliografie selectivă.....	245

1. Preambul

Dubla moștenire a românilor se explică prin îngemănarea istoriei și geografiei. Datorită unor împrejurări istorice speciale, după circa un secol și jumătate de confruntări – de la Caesar până la Domițian (între jumătatea secolului I, î.Hr. și finalul secolului I d.Hr.) – și după două decenii de războaie aproape neîntrerupte – derulate între anii 87 și 106, pe când era rege al daco-geților Decebal – peste două sute de mii de km pătrați din Dacia preromană nord-dunăreană au ajuns cucerți sau controlați de Imperiul Roman. Această suprafață se adăuga altor mari întinderi de pământ locuite de traco-geți la sud de Dunăre și ocupate de romani anterior. Prin crearea provinciilor romane Moesia și Dacia, sigiliul Romei a fost pus pentru eternitate la Dunăre și în Carpați. Trupele romane și coloniștii – aduși prin acțiuni organizate sau veniți de bunăvoie – administratorii și funcționarii, cu toții latinofoni, i-au întrecut repede în număr pe puținii localnici rămași, după ce „Dacia fusese secătuită de bărbații” căzuți în lupte. Astfel, procesul de romanizare s-a produs aproape în chip firesc, fără eforturi speciale. Toate condițiile necesare erau îndeplinite: colonizarea masivă și organizată, conviețuirea dintre autohtoni și coloniști și superioritatea culturii și civilizației romane față de cele autohtone. Traco-daco-geții

construiseră și ei, fără îndoială, o civilizație, dar una de tip rural, cu unele cetăți de pământ și de piatră înălțate pe culmi de dealuri și de munți, fără să practice lucrări edilitare majore și fără să aibă creații scrise în limbile lor. Atracția Romei devenise pentru ei ademenitoare și chiar irezistibilă. Astfel, după circa șase generații de trai în Imperiul Roman (circa 101 – 275 d.Hr.), impunerea limbii latine vulgare (populare) la nord de Dunăre era deplin înfăptuită, ca și a credințelor, obiceiurilor și tradițiilor vehiculate în această limbă. Astfel, în ciuda amestecului de populații preromane (cu predominarea traco-daco-geților) și a caracterului eterogen al coloniștilor, proveniți *ex toto orbe Romano* („din toată lumea romană”) – cu predominarea netă a vorbitorilor de latină – din sinteza creată a ieșit biruitoare latinitatea, așa cum s-a întâmplat în Italia, în Galia (Franța de mai târziu), Hispania etc. Romanii au fost mari cuceritori, dar și mai mari decât cuceritori au fost organizatori, și și mai mari decât organizatori au fost legislatori. Ei au adus cu sine, în regiunile cucerite, un model superior și ademenitor de viață, o anumită *forma mentis* specifică. Migratorii veniți ulterior – cei mai importanți la noi fiind slavii – nu au făcut decât să dea o nuanță specifică acestei lumi romanice și latine, așa cum germanicii au conferit personalitate distinctă popoarelor romanice occidentale. Prin urmare, românii nu au în etnogeneza (formarea poporului) și glotogeneza (formarea limbii) lor nimic spectaculos sau neobișnuit, ei formându-se după „rețeta” (schematizată) de naștere a oricărui popor romanic: peste un element slab autohton sau preroman (la noi, traco-daco-geții) s-a așezat elementul cuceritor (romanii), urmate, pe când sinteza inegală dintre cele două grupuri era pe cale de finalizare, de elementul migrator (la noi, slavii). Același lucru se vede și în limba

română, asemănătoare unui organism viu, care s-a format, a crescut și s-a dezvoltat odată cu poporul care a creat-o și căruia îi servește ca mijloc de comunicare. Astfel, limba română are un slab substrat vechi, preroman, un strat puternic latin și un superstrat slav. Cele mai multe cuvinte vechi din românește, peste două mii, sunt cele moștenite din limba latină. Acest număr este egal cu termenii latini originari prezenți în fiecare din limbile romanice occidentale. Firește, de-a lungul timpului, româna s-a îmbogățit mereu cu elemente noi, din multe limbi, cele mai multe fiind, totuși, cele de origine latină, potrivite cu specificul limbii. În limbajul cotidian de astăzi, românii folosesc, în linii mari, aproape 80% dintre cuvinte provenite din latină și limbile romanice sau engleză (al cărei vocabular este majoritar latin, preluat prin mijlocirea francezei), circa 15% cuvinte slave și 5% de alte origini. Spectaculoasă este însă dănuirea unui popor neolatin la Dunărea de Jos, în mijlocul unor popoare și populații nelatine. Românii s-au născut, fără nicio îndoială, din amestecul mai multor etnii – inclusiv germanice și turcice – și au fost influențați în istoria lor de multe culturi și civilizații, dar sigiliul Romei s-a dovedit decisiv și le-a conferit, până la urmă, personalitatea.

Noul popor romanic care se forma în secolele I-IX la Dunărea de Jos și la Carpați a primit cuvântul Domnului tot în limba latină. Creștinarea românilor (ca și a grecilor sau albanezilor) s-a produs – spre deosebire de creștinarea tuturor celorlalte popoare din jur – în mod treptat și organic, începând de jos, prin răspândirea credinței din om în om, chiar cu ajutorul misionarilor. Creștinarea criptică a Daciei a început în vremea stăpânirii romane și a continuat apoi în libertate, mai ales prin misionari, după edictul de la Milano (312 d.Hr.). Treptat, creștinismul din fosta Dacie s-a extins și fortificat mereu.

Popoarele vecine s-au creștinat, în general, de sus în jos, prin decizii radicale, luate de unii conducători, care s-au botezat în chip exemplar, obligându-i pe supuși (mai întâi pe membrii elitei) să facă același lucru: bulgarii la 864 (prin hanul Boris, devenit țarul Mihail), sârbii în secolul al IX-lea, rușii la 988 (prin Vladimir cel Mare devenit Vasile), polonezii la 966 (sub Mieszko I), ungurii la anul 1000 (prin ducele Vajk, devenit regele Ștefan), lituanienii la 1386 (prin Jogaila, devenit regele Vladislav Jagiello) etc. Cele mai vechi și mai importante cuvinte care denumesc în limba română elementele creștine, referitoare, cu precădere, la dogmă și la rit, sunt de origine latină. Celelalte, care privesc calendarul, organizarea bisericească, unele sărbători, viața preoțească și mănăstirească sunt de origine slavă. Explicația este, până la un loc, tot de natură istorică: în timp ce creștinarea daco-romanilor și protoromânilor s-a produs în limba latină (însuși episcopul got Wulfila predica la nord de Dunăre, în secolul al IV-lea, și în limba latină), organizarea canonică a bisericii la nord de Dunăre s-a făcut mai târziu, după modelul bizantino-slav al bisericii bulgare. Așa, românii au ajuns să aibă ca limbă de cult, de cancelarie și de cultură scrisă slavona, cu toate că ei erau un popor neolatin, și să ajungă ortodocși. Această situație oarecum paradoxală se întâlnește și la unele popoare slave, anume la cele catolice – polonezii, croații, slovenii, cehii, slovacii – care au avut ca limbă a bisericii latina. Din acest punct, intervine în explicație și geografia, fiindcă românii au devenit ortodocși prin situarea lor spațială mai aproape de Noua Romă (Constantinopol) – centrul ortodoxiei – decât de Roma cea veche, centrul catolicismului. La fel a fost cu popoarele slave occidentale, aflate și ele mai aproape de puterile catolice decât de lumea ortodoxă.

Odată cu ortodoxia, românii au adoptat treptat și civilizația de orientare bizantino-slavă, care a dat măsura dezvoltării acestei părți de lume. Imperiul Bizantin era de fapt Imperiul Roman de Răsărit, basileii de la Constantinopol s-au numit mereu, în mod oficial, până la căderea Cetății sub turci (1453), „împărți ai romanilor”, numai că ei erau de limbă greacă, fiindcă partea aceasta a statului roman nu-și pierduse niciodată grecoitatea. Romanii nu i-au putut romaniza pe greci, deoarece și grecii antici (ca și romanii în raport cu celelalte popoare, cu excepția grecilor) aveau conștiința superiorității civilizației lor față de cea a romanilor. Între timp, după revărsarea slavilor la sud de Dunăre (după anul 602), Peninsula Balcanică s-a slavizat în mare măsură, încât civilizația regiunii s-a transformat treptat din romano-bizantină, în bizantino-slavă, mai ales după ce slavii și-au creat propriul alfabet (chirilic) și propria limbă de cult (slavona). Din marea cultură bizantină, combinată de-acum cu o componentă slavă, românii au preluat ceea ce au putut înțelege și ceea ce le-a fost pe măsura civilizației lor agrar-pastorale. Nu au receptat arta scumpă și sofisticată a mozaicului și nici discursurile teologice-filosofice subtile de la Constantinopol, dar au imitat și dus mai departe pictura frescelor și icoanelor, însemnarea pe ani a evenimentelor, literatura simplă de înțelepciune, de inspirație populară sau canoanele bisericești aflate în măsură să normeze viața comunităților grupate în jurul bisericii. Cantonarea aceasta benefică a românilor în cultura și civilizația Răsăritului a fost roditoare, în cadrul procesului de dezvoltare a Commonwealth-ului bizantin (după expresia lui Dimitri Obolensky), înainte și după declanșarea „Bizanțului după Bizanț” (după expresia lui Nicolae Iorga). Dezvoltarea acestei forme de viață a Europei Răsăritene a suferit însă o lovitură

serioasă odată cu decăderea acestui imperiu răsăritean (secolele al XIV-lea – al XV-lea) și mai ales după cucerirea Constantinopolului de către otomani în 1453. De la această dată (adică de la jumătatea secolului al XV-lea încoace), moștenirea bizantină a fost valorificată în afara Bizanțului, prin popoarele creștine (slavi și români) care preluaseră pomenitul model de civilizație, ca și prin iradierile tot mai slabe ale acestui model în lumea (catolică și protestantă) central-europeană și occidental-europeană.

Spre finele mileniului I, românii, ca toate popoarele din jur, și-au constituit, pe urmele vechilor comunități latinofone (numite de Nicolae Iorga „Romanii populare”) din epoca post-romană, formațiuni politice proprii sau în colaborare cu slavii, numite, de aceea, cnezate (judecii) și voievodate (ducate). Ele s-au grupat treptat în jurul unor nuclee centrale și s-au fortificat mereu, pe parcursul câtorva secole. În timp ce formațiunile româno-slave din Crișana, Banat, Transilvania și Maramureș au ajuns în secolele XI-XIII sub ocupația Regatului Ungariei (Transilvania fiind menținută sub forma tradițională de voievodat), cele de la sud de Carpați s-au grupat sub egida domniei Țării Românești, iar cele de la est de munți, până la Nistru, sub puterea domniei Moldovei. Aceste două domnii (*dominationes*) sau principate – supuse câte unui „mare voievod și domn” – au ajuns în secolul al XIV-lea să fie de sine stătătoare, fapt pentru care Nicolae Iorga le-a numit „liberități românești”. Ele și-au organizat viața de stat după tradiția veche romano-bizantină și bizantino-slavă, cu varii influențe ale unor popoare din jur (inclusiv popoare ale stepei, care au creat vremelnice „imperii”, cum au fost cumanii). Românii de la nord și vest de Carpați, ajunși sub stăpânirea unui stat catolic, cu „misiune

apostolică” – cum era Regatul Ungariei – adică menit să lupte contra „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”, au fost prigoniți ca ortodocși („schismatici”), lipsiți de bunurile lor, excluși treptat de la exercitarea puterii, marginalizați.

Românii au participat din plin, alături de toți creștinii, la apărarea civilizației europene în fața asalturilor otomane venite dinspre sud-estul continentului. Efortul de apărare a „Republicii creștine” europene a fost susținut, în secolul al XV-lea, sub egida papalității, deopotrivă de puterile catolice și de cele ortodoxe, mai ales de țările și popoarele plasate în estul și sud-estul Europei: greci, bulgari, sârbi, români, albanezi, croați, unguri, sași, secui, polonezi și altele. Printr-un ultim efort tardiv, la 1439 s-a încercat reunificarea continentului, prin semnarea actului unirii de la Florența, pe baza celor patru puncte deosebitoare dintre cele două biserici. Pentru câteva decenii, a mers iluzia înlăturării schismei și a funcționării unitare a lumii creștine europene. În acel timp, doi lideri români, unul catolic – Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei – și altul ortodox, Ștefan cel Mare, principele Moldovei – au ajuns să fie simboluri ale rezistenței creștine, declarați de papă „atleți ai lui Hristos”, adevărați cruciați europeni.

Treptat însă, în chip dureros, a ieșit la iveală marea tragedie a Răsăritului creștin, îngenuncheat sub puterea islamică a sultanilor otomani. Din secolul al XVI-lea, după începutul Reformei religioase, al marilor descoperiri geografice, se afirma tot mai clar succesul civilizației occidentale europene, în contrast cu decăderea modelului răsăritean bizantin, supus Semilunii, asaltat de nevoi, condamnat la o existență precară. Stimulat de etica protestantă, Occidentul devine pragmatic, individualist și

concurențial, încurajând eficiența, îmbogățirea, dezvoltarea sistemului bancar, producția manufacturieră și apoi de fabrică, destinată schimbului etc. Expansiunea europeană care a urmat descoperirilor geografice a contribuit la multiplicarea modelului occidental, reprodus în forme mai mult sau mai puțin fidele în Lumea Nouă (America), Asia, Africa, Australia. Jumătatea de răsărit a Europei, supusă asalturilor extraeuropene, a fost condamnată la stagnare și subdezvoltare. Oamenii, jefuiți continuu de bunurile lor și izolați de marile drumuri comerciale, au învățat cu timpul să producă doar pentru subzistență și să se bucure de faptul că trăiesc o viață modestă, pândită de felurite pericole. Orice schimbare le aducea dezastre personale și colective, războaiele și molimele deveniseră endemice, iar speranța de mai bine era legată doar de viața viitoare prevestită de biserică. Țara Românească a plătit pentru prima oară tribut Porții Otomane la finele domniei lui Mircea cel Bătrân (1417), iar Moldova în timpul domniei lui Aron Vodă (1456), tributul fiind considerat atunci, pentru mai bine de un secol, un fel de răscumpărare a păcii. La 1541, Ungaria se destramă sub loviturile sultanului (centrul țării devine pašalâc turcesc pentru circa 150 de ani; vestul ajunge ocupat de Habsburgi, iar răsăritul, adică Transilvania și Părțile Vestice, devine principat autonom sub autoritatea sultanului), Polonia încheie pace cu otomanii, ceea ce lipsește Țările Române de vechii lor aliați creștini. Părți relativ întinse din Țara Românească, Moldova, Banat și Crișana ajung sub ocupație turcească directă, în vreme ce presiunile asupra regiunilor rămase neocupate cresc. Principatul autonom al Transilvaniei (1541-1688) a fost un stat pragmatic, aflat pe drumul spre modernitate, condus de principii protestanți (calvini) maghiari, bazat pe un sistem politic și religios sui

generis: țara era condusă de trei națiuni (maghiarii, sașii și secuii) și patru „religii” (de fapt, confesiuni: calvină, luterană, unitariană și catolică). Românii, cei mai numeroși locuitori ai țării, erau excluși de la exercitarea puterii, iar credința lor ortodoxă era lăsată să funcționeze, în anumite locuri și condiții. Principii transilvani, ca și cei români de la sud și est de munți, erau aleși de adunările țării și confirmați de sultan.

Astfel, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, treptat, toate cele trei țări care aveau să formeze România – Țara Românească, Moldova și Transilvania – au intrat în sfera suzeranității otomane efective (reale), fiind asimilate unor provincii privilegiate ale Imperiului Turcesc. Sub aspect juridic, regimul era identic, dar, de fapt, apăsarea otomană era mult mai lejeră în Transilvania decât în celelalte două țări românești. Pe de altă parte, exista o mare diferență de percepție a statului Țărilor Române în raport cu puterea turcească, în funcție de unghiul de analiză a acestui statut. În timp ce otomanii plasau Țările Române între provinciile privilegiate supuse lor, românii și creștinii europeni știau că supunerea era formală, că principii munteni, moldoveni și transilvani se supuseseră „nu ca învinși, ci ca învingători” (după mărturia lui Filippo Buonaccorsi Callimachus). „Supunerea” acestor țări de baza se tratate bilaterale (inegale, este drept, după obiceiul otoman) – numite ulterior capitulații sau, în limbaj turcesc, *ahd-namé-le* – în care figurau drepturi și obligații reciproce. Ca preț al „protejării” Țărilor Române de către otomani, acestea trebuiau să accepte confirmarea principilor lor de către sultan, o politică externă subordonată intereselor Porții, plata tributului anual, derularea unui comerț preferențial cu Imperiul Otoman etc. În schimb, principii erau creștini (aleși de țară și doar confirmați

de Poartă), clasa stăpânitoare rămânea cea locală, se conservau toate instituțiile și rânduielile statului, inclusiv proprietatea și biserica creștină, turcii nu se puteau așeza statornic în Principate, nu puteau dispune de bunuri imobiliare și nu puteau face propagandă islamică și nici construi lăcașuri de cult islamice etc. Evident, un asemenea regim era net superior față de cel al țărilor foste creștine de la sud de Dunăre (și al pašalâcurilor și raialelor de la nord de fluviu), ocupate efectiv, conduse de guvernatori otomani, cu clasa boierească desființată, cu proprietățile date fruntașilor turci, cu biserica prigonită, cu populațiile creștine parțial islamizate etc. Poate și de aceea, în condițiile situației privilegiate a Țărilor Române, energiile neamului se strângeau uneori, sub sceptrul câte unui conducător remarcabil – cum au fost unii, de la Mihai Viteazul până la Matei Basarab, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu sau Dimitrie Cantemir – și aminteau lumii de gloria de odinioară, trezind speranțe de emancipare pentru viitor. Așa, Mihai Viteazul (1593-1601) a înțeles să formeze un bloc puternic antiotoman – sub egida împăratului romano-german – reunind pentru o clipă cele trei țări care aveau să formeze în finalul epocii moderne România. Principele a rămas, de aceea, un adevărat simbol național, revigorat în secolul al XIX-lea ca prototip al unificatorului de țară. Matei Basarab (1632-1654) era privit drept „general al întregului Răsărit”, potențial eliberator al Balcanilor și al Constantinopolului. Șerban Cantacuzino (1678-1688) a prezidat, cu ajutorul cărturarilor din cele trei țări române, la traducerea și publicarea Bibliei în românește, la București, iar Constantin Brâncoveanu (1688-1714), aflat în legături cu lumea occidentală, a apărut, cu prețul vieții sale, sub forma martirajului, identitatea creștină și românească a familiei și țării sale.